

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

КОНСТАНТИНОВ Дмитро Ігорович

**ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ У
КОНТЕКСТІ РІВНЯ ЇЇ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ**

випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

за спеціальністю 015 «Професійна освіта», спеціалізації 015.39 «Цифрові технології», освітньо-професійна програма «Фінансова грамотність»

Виконав студент
групи ПОФГм-21
Константинов Дмитро Ігорович

підпис

Науковий керівник:
д.е.н., професор
Кириленко О.П.

підпис

Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

д. е. н., проф. А. І. Крисоватий

підпис

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБГРУНТУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ	6
1.1. Фінансова грамотність, як основа успішного майбутнього країни	6
1.2. Сутність кредитної поведінки та особливості її формування	12
Висновки до розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ	17
2.1. Оцінка рівня фінансової грамотності молодого населення України	17
2.2. Показники кредитної поведінки населення у період воєнного часу	22
2.3. Вплив цифровізації на формування кредитної поведінки молоді	27
Висновки до розділу 2	32
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ	34
Висновки до розділу 3	39
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43

ВСТУП

Актуальність теми. Стабільність економіки країни залежить не лише від зовнішніх факторів, які на неї впливають, але й від внутрішніх. Одним із факторів, що відіграє важливу роль у підвищенні благополуччя домогосподарств та сприяє розвитку економіки, є фінансова грамотність населення, адже суспільство, досвідчене у фінансових питаннях, здатне збільшувати заощадження та рівень фінансової безпеки, підвищувати свою платоспроможність, стимулювати розвиток підприємництва, фінансових ринків. Населення, яке володіє знаннями про інструменти фінансового планування здатне ефективно інвестувати свої заощадження та приймати раціональні фінансові рішення. Водночас низька фінансова грамотність може призвести до зростання споживчого боргу та ризиків в цілому для фінансової системи країни.

Суттєво роль для майбутнього розвитку економіки відіграє фінансова грамотність молоді, адже саме фінансова поведінка молодого покоління формує основи для розвитку економіки на довгострокову перспективу.

Молоде населення країни, яке не має фінансового капіталу, достатнього для придбання житла, оплати за навчання, відкриття власного бізнесу та інших потреб, частіше, на відміну від осіб старшого віку, розглядає можливість отримання фінансових ресурсів для забезпечення своїх потреб на умовах кредитування. Основним принципом кредитування є повернення коштів у визначені строки та з оплатою за користування цими коштами, тобто з відсотками. Досить часто неповне розуміння ризиків кредитування або недостатня інформація про умови кредитування, використовуючи яку можна обрати найбільш вигідні фінансові пропозиції, молодь може потрапити у фінансову пастку, яка на довгий час погіршує фінансовий стан особи та негативно відображається на спроможності брати повноцінну участь в економічних відносинах. Такий стан домогосподарства є небажаним особливо під час економічної нестабільності в країні.

Вищезазначене обґрунтовує актуальність дослідження стану формування кредитної поведінки сучасної молоді у контексті рівня її фінансової грамотності та розробка пропозицій щодо її удосконалення.

Дослідження у сфері фінансової грамотності населення, та зокрема, кредитної поведінки молоді розкриваються у працях С. Домбровської, М. Дубини, Т. Кізіми, Т. Повод, С. Качули, Л. Лисяк, І. Сторонянської та інших вчених. Проте потребує поглибленого вивчення проблематика щодо удосконалення кредитної поведінки молоді з метою підвищення фінансової грамотності, що є важливим для повоєнного відновлення економіки країни.

Мета роботи полягає в оцінці рівня кредитної поведінки сучасної молоді, вивчення передумов формування та обґрунтування перспектив її вдосконалення у контексті підвищення рівня фінансової грамотності молодого населення.

Для реалізації поставленої мети слід вирішити такі **завдання**:

- розглянути роль фінансової грамотності у побудові успішного майбутнього країни;
- дослідити сутність кредитної поведінки та особливості її формування;
- оцінити рівень фінансової грамотності молодого населення України;
- проаналізувати показники кредитної поведінки населення у період воєнного часу;
- довести вплив цифровізації на формування кредитної поведінки молоді;
- обґрунтувати перспективи вдосконалення кредитної поведінки сучасної молоді у контексті реалізації національної стратегії фінансової грамотності.

Об'єкт дослідження – кредитна поведінка молоді.

Предмет дослідження – процес формування кредитної поведінки молоді в контексті підвищення рівня її фінансової грамотності.

Теоретико-методологічну частину дослідження складають такі методи: *теоретичного пізнання* – для розкриття сутності понять фінансової грамотності та кредитної поведінки; *порівняльного аналізу* – для співставлення даних про індекс

фінансової грамотності різних європейських країн; *групування даних* – для дослідження навичок кредитної поведінки за окремими групами населення; *графічний* – для відображення результатів дослідження у графічному вигляді.

Інформаційною базою дослідження є: дослідження Міністерства цифрової трансформації України, Національного банку України, USAID, ОЕСР, статистичні дані Національного банку України, Міністерства фінансів України, наукові праці вчених, інформація з мережі Інтернет.

Практичне значення роботи полягає в обґрунтуванні напрямів стратегії ефективного управління кредитною поведінкою молоді, які можуть використовуватися у процесі розробки освітніх заходів з підвищення фінансової грамотності молоді.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ, кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та опубліковані у збірниках наукових праць тези доповідей «Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової грамотності та основні її правила» і «Оцінка рівня фінансової грамотності молодого населення України».

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 47 сторінок, з яких 40 сторінок – основна частина. Список використаних джерел містить 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБГРУНТУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Фінансова грамотність, як основа успішного майбутнього країни

Успішне майбутнє країни будується розумними, освіченими та відповідальними людьми. Для відновлення економіки після криз, які відбуваються останнім часом (світова фінансова криза, епідемії, війни), перш за все населення повинно бути достатньо освіченим у фінансових питаннях та особливостях економічних процесів. Тож фінансова грамотність населення, особливо молодого віку, є важливою навичкою, яку потрібно розвивати та удосконалювати з урахуванням безперервних змін у технологіях та інструментах впливу на економіку.

Поняття фінансової грамотності та її ролі для розвитку економіки вивчали багато вчених. Так, С. Домбровська стверджувала, що фінансова грамотність – це «осмислення основних фінансових концепцій, раціональне використання економічної інформації, прийняття ефективних управлінських рішень, забезпечення економічної безпеки людини й підвищення добробуту населення» [1, с. 6]. Пов'язуючи фінансову грамотність із фінансовою безпекою, Т. Кізіма підкреслює, що фінансову грамотність можна вважати основою стійкого розвитку національної економічної та фінансової системи, яка сприяє підвищенню добробуту населення [2, с. 25].

Підтримуючи зазначену точку зору І. Сидор та Т. Сидор виділяють низку ключових аспектів такого взаємозв'язку, серед яких основним є здатність фінансово грамотного населення ефективно управляти (планувати) власними доходами та видатками, усвідомлювати принципи інвестування та не допускати надмірного залучення боргових зобов'язань [3, с. 69].

Фінансова грамотність поєднує знання у різних сферах: економічній, податковій, бюджетній, банківській тощо. У підтвердження цього Т. Повод зазначає, що фінансова грамотність формується та розвивається «в контексті розуміння ключових фінансових понять, а саме: розуміння ризиків і дохідності, інфляції, простого та складного проценту, знання механізмів функціонування фінансового ринку та вміння знаходити інформацію про стан та динаміку його змін, розуміти причини і наслідки податкової відповідальності...» [4, с. 210].

У дослідженні, присвяченому закономірностям поведінкових упереджень П.Нікіфоров та М. Марич підкреслюють, що поведінкова фінансова грамотність є «сферою, яка дає можливість зменшити негативний вплив поведінкових упереджень і спрогнозувати нераціональні рішення інших учасників ринку» [5, с. 67].

Тож загальною характерною рисою стосовно поняття фінансової грамотності, яка простежується у працях різних вчених, є те, що цей термін трактується як знання людини у різних сферах, пов'язаних з управлінням власними фінансами, з метою залучення доходів, накопичення заощаджень та ефективного їх використання.

Фінансова грамотність є навичкою, без якої неможливо ефективно управляти власними фінансовими ресурсами таким чином, щоб забезпечити стабільне майбутнє. Особливо в умовах фінансової кризи фінансова грамотність є необхідною навичкою, наявність якої дозволяє не лише утримати фінансову стійкість на достатньому рівні, необхідному для задоволення власних потреб та своєї сім'ї, а ще й подбати про фінансове забезпечення свого майбутнього.

Слід зазначити, що за оцінками банківських установ [6; 7] фінансово грамотною вважається людина, яка дотримується загальноприйнятих правил.

Одним із таких правил є бюджетування, тобто фінансове планування власних доходів і витрат. Цей процес має передбачати аналіз можливих джерел доходів, оцінку їх обсягу та визначення основних напрямків витрат, співставних з

обсягами доходів та з урахування необхідності здійснення заощаджень. Ефективне планування має передбачати також розподіл додаткових витрат: на відпочинок, розваги, догляд за собою, спорт, хобі тощо. Важливим є дотримання балансу доходів та витрат без суттєвого перевищення витрат. Крім цього необхідно постійно аналізувати які статті витрат можна скоротити, та чи можна розширити джерела доходів.

Другим важливим правилом є вміння користуватися послугами кредитування. Отримання кредиту може бути корисним для забезпечення невідкладних потреб, однак важливо пам'ятати про основні принципи кредитування: повернення у повному обсязі та в обумовленні терміни. Варто також оцінити чи можливо зберігати комфортний рівень життя за умови виплати кредитних платежів. Слід розраховувати повну вартість кредиту з урахуванням відсотків, комісій тощо.

Одним із принципів накопичення коштів є інвестування їх частини, яке водночас пов'язане з ризиками. Необхідно проводити детальне вивчення інструментів перед інвестуванням, а також розподіляти між різними інструментами задля зменшення ризику.

В умовах економічної нестабільності вкрай необхідним є створення резервів, які дозволять у разі неочікуваних подій, які потребують великих затрат, забезпечити фінансування життєво необхідних потреб. Важливо періодично поповнювати резерви та грамотно їх зберігати, володіти інформацією щодо депозитних вкладів та їх вигідності.

Витрачання фінансових ресурсів має бути розсудливим та раціональним, адже це допомагає зберігати фінансову стабільність. Перед витрачанням слід оцінювати необхідність, наприклад, придбання товару, вивчати ринок з метою порівняння цін, якості товарів, що пропонують різні продавці.

Також не менш важливою є постійна робота на збільшенням та диверсифікацією доходів. Адже у нестабільний час досить складно передбачити

які саме джерела є надійними та постійними. Може бути криза як у приватному секторі, так і на державному підприємстві. Тож щоб застрахуватися від втрати джерел надходжень варто їх мати декілька.

Вищенаведені правила, яких має дотримувати фінансово грамотна людина, можна класифікувати та представити у наступному вигляді (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Класифікація основних правил фінансової грамотності*

*Складено автором на підставі даних [6, 7].

Зображені на рисунку правила допомагають підтримувати фінансову безпеку домогосподарства в умовах постійних змін у фінансовій сфері та впевнено управляти власними фінансами. Для того, щоб постійно підтримувати належний рівень фінансової грамотності важливо вивчати нові інструменти управління фінансами та розмірковано приймати фінансові рішення.

Оцінку рівнів фінансової грамотності можна здійснити за такими показниками: володіння фінансовими продуктами та досвід на фінансовому ринку.

Володіння фінансовими продуктами можна оцінити за такими питаннями: з яких джерел люди отримують інформацію про різні типи фінансових продуктів та на скільки людина є активним споживачем фінансових послуг і як саме.

Фінансові продукти згруповані в такі категорії:

1) платіжні продукти, які включають кредитні картки, поточні розрахункові/платіжні рахунки, рахунки мобільних/стільникових телефонів та передплачені дебетові картки/платіжні картки;

2) ощадні, інвестиційні або пенсійні продукти (за винятком обов'язкових пенсій або ощадних продуктів), інвестиційні рахунки, ощадні рахунки, акції, облігації та криптоактиви;

3) кредитні продукти – включають кредитні картки, іпотечні або житлові кредити, кредити, забезпечені нерухомістю, незабезпечені банківські кредити, автокредити та кредити для мікрофінансування;

4) страхові продукти, які включають різноманітні види особистого страхування, як в умовах надзвичайної сучасної нестабільності суспільного розвитку, особливо актуалізується, що потребує динамічного розвитку, а, отже, спричинює проведення великомасштабної роз'яснювальної роботи.

На рівень фінансової грамотності впливають різні чинники, зокрема, вік, освіта, особистий дохід і регіон проживання. За даними опитування, яке відбулося в рамках реалізації Проєкту Агентства США з міжнародного розвитку (далі – USAID) «Трансформація фінансового сектору», рівень фінансової грамотності в Україні у 2021 році свідчить про значні відмінності цього показника за віком, місцем проживання, освітою та доходами [8].

Фінансова грамотність населення за різними віковими категоріями характеризується певними знаннями та вміннями (рис. 1.2).

За результатами опитування USAID найнижчий рівень фінансової грамотності спостерігається серед населення віком 18–19 років та людей, яким більше 60 років [8].

Підвищувати рівень фінансової грамотності необхідно починаючи з молодшого віку, а особливо приділяти увагу освіті у цьому напрямку слід не тільки у дорослому, але й молодому віці. До заходів, які допоможуть підвищити фінансову грамотність, слід віднести:

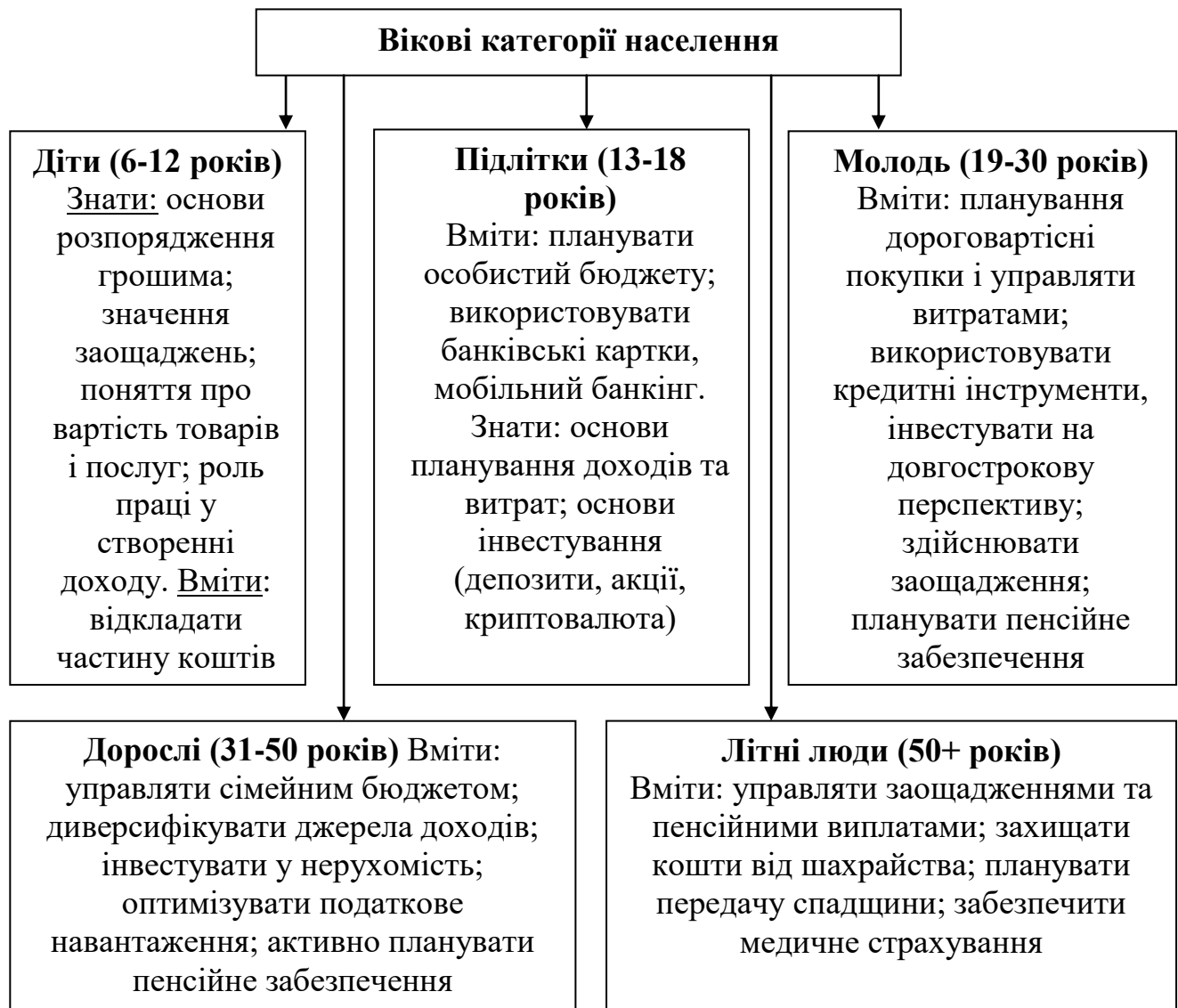

Рис. 1.2. Блоки знань та вмінь з фінансової грамотності за різними віковими категоріями*

*Складено автором на підставі даних [6, 7; 9].

- 1) впровадження фінансових дисциплін у шкільні програми та ознайомлення учнів з основами фінансових інструментів, їх використанням;
- 2) проведення тренінгів, семінарів і вебінарів для населення з питань підвищення ефективності управління власними фінансами;
- 3) розробка державних програм щодо реалізації фінансової освіти населення;

4) стимулювання населення до фінансової самоосвіти через надання безкоштовних фінансових консультацій.

Отже, фінансова грамотність є основною навичкою, якою має володіти населення для стабільного розвитку країни у майбутньому. Як показують дослідження рівень фінансової грамотності різниться за віком громадян і молодь має рівень цього показника, що потребує підвищення.

1.2. Сутність кредитної поведінки та особливості її формування

Фінансово-економічна нестабільність в Україні, яка особливо пов'язана зі світовою фінансовою кризою, пандемією, воєнними подіями, спричиняє зростання попиту населення на послуги кредитних установ. Однак, кредитними послугами потрібно користуватися раціонально щоб не опинитися у фінансовій залежності на довготривалий час, але щоб кредитні кошти дійсно були використані ефективно. Ставлення до кредитних послуг та вміння ними користуватися таким чином, щоб у майбутньому кошти принесли більшу корисність, ніж було витрачено на оплату відсотків за кредитом, визначає кредитна поведінка особи. Тому важливим є дослідження сутності кредитної поведінки населення, а також факторів, що впливають на її формування.

Сутність кредитної поведінки трактують різні вчені у своїх працях. Під терміном «поведінка» О. Лозиченко розуміє «об'єктивно притаманну кожній людині послідовність дій у тій або іншій сфері її існування, які здійснюються в результаті прийняття рішень і під впливом значної кількості різних чинників, серед яких особисті фактори відіграють ключову роль» [10, с. 133].

Кредитну поведінку домогосподарств, як частину фінансової поведінки розглядають С. Качула та Л. Лисяк, звертаючи увагу, що вона відіграє ключову

роль у підтримці фінансової стійкості, а також дозволяє більше адаптуватися домогосподарствам до фінансових потрясінь різного характеру [11, с. 12]

Визначення кредитної поведінки домогосподарств, як їх дію щодо споживання кредитних послуг, наводить В. Кривошеєва, яка також акцентує увагу на тому, що одним із чинників впливу на таку поведінку є демографічні, зокрема, сімейний стан, вік, чисельність дітей та інші [12, с. 119–120].

Більш розширене трактування наводить Т. Кизима, яка пропонує розуміти під кредитною поведінку «діяльність, спрямовану на залучення тимчасово вільних коштів інших суб'єктів: інституцій фінансового ринку, підприємств, інших домогосподарств на умовах поверненості, строковості та, як правило, платності і забезпеченості» [13, с. 10].

Узагальнюючи підходи вчених до трактування сутності поняття кредитної поведінки, цей термін слід визначати як рішення та дії людини, спрямовані на отримання кредитних послуг та користування ними, а також повернення кредитів. Таке визначення є загальною характеристикою кредитної поведінки, однак поведінка кожної людини відрізняється залежно від безлічі факторів, зокрема: поточного фінансового стану, ставлення людини до грошей, соціального становища, навіть характеру та психологічного стану в певний момент.

Кредитна поведінка відображає фінансову відповідальність людини, а також включає різні елементи (рис. 1.3). Наведені на рисунку елементи комплексно утворюють основу кредитного профілю домогосподарства, формуючи їхню кредитоспроможність і фінансовий стан. Кожен із цих елементів можна охарактеризувати більш розширено.

Так, історія платежів вважається ключовим показником, що характеризує кредитну поведінку, адже вона дозволяє зрозуміти, як боржник виконує свої фінансові зобов'язання. Якщо платежі здійснюються своєчасно, то це демонструє надійність боржника та формує до нього довіру. Водночас несвоєчасно та не повністю сплачені платежі показують слабкий рівень кредитоспроможності,

негативно впливають на довіру до боржника та у подальшому можуть ускладнити доступ до отримання нових кредитів. Часті випадки прострочення також свідчать про негативну кредитну поведінку.

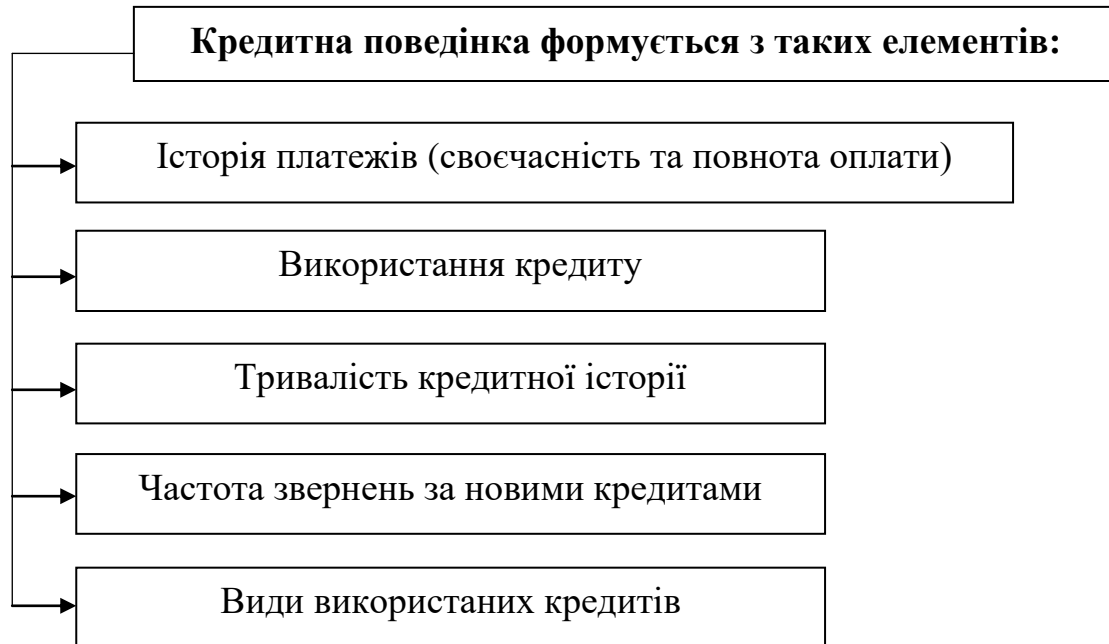

Рис. 1.3. Елементи кредитної поведінки*

*Складено автором на підставі даних [14].

Іншим показником, який характеризує кредитну поведінку, є частка використаного кредиту із загального обсягу доступних кредитів, а також рівень кредитного навантаження, який вимірюється співвідношенням доходів до взятих зобов'язань. Якщо боржник відповідально використовує кредит, то це означає розумне управління фінансами, тоді як надмірне може сигналізувати про фінансову нестабільність боржника. Важливим є кредитне навантаження, яке у разі постійного переважання суми видатків може свідчити про підвищення ризику затримки або неповернення кредиту. Про стабільність та надійність управління кредитними коштами можна дізнатися з кредитної історії, яка надає кредиторам уявлення про поведінку особи щодо будь-яких кредитних зобов'язань.

Однією з характеристик кредитної поведінки є схильність особи до отримання додаткового боргу, яку відображає частота оформлення нових кредитів або відкриття декількох одночасно, адже такі дії позичальника можуть призвести до зниження фінансової стабільності та погіршення платоспроможності. Також про кредитну поведінку свідчить своєчасність погашення кредитів.

Про адаптивність особи до управління різними формами кредиту може свідчити різноманітність видів кредитів, наприклад, споживчі, іпотечні тощо.

Кредитна поведінка є важливим інструментом, перш за все, для зміцнення фінансового здоров'я та стабільності особи. Адже відповідальне управління кредитними коштами дозволяє зарекомендувати свою гарну кредитну історію та отримати доступ до вигідних кредитних пропозицій.

Крім цього, раціональна кредитна поведінка дозволяє зменшити фінансові ризики та не тривалий час знаходитися у фінансовій невизначеності. Дії щодо кредитних зобов'язань здатні ефективно знизити кредитний ризик та прийняти зважені фінансові рішення. Банківські установи при оцінці кредитоспроможності потенційних клієнтів, можуть передбачати потенційних неплатоспроможних боржників та своєчасно спрямувати діяльність на зменшення фінансових ризиків.

Позитивна кредитна поведінка сприяє довірі кредиторів, а систематичне дотримання кредитних зобов'язань підвищує репутацію споживача кредитних послуг та полегшує доступ до фінансових продуктів.

Для своєчасного погашення кредиту необхідно постійно контролювати свій кредит шляхом запитування копії звіту про кредитні платежі та його перегляду аби вчасно розбіжності або неточності. У разі необхідності нових кредитів слід розумно ставитися до прийняття такого рішення, адже відкриття декількох кредитних рахунків протягом короткого періоду може знизити кредитний рейтинг.

Отже, елементи, з яких формується кредитна поведінка, необхідно обов'язково враховувати під час прийняття рішення щодо оформлення кредитної послуги. Вищенаведені загальні правила та напрямки стратегії кредитної

поведінки для кожної особи вона може різнитися. Водночас поведінка, спрямована на підтримання фінансового благополуччя (своєчасні платежі, відповідальне використання кредиту) призведе до кращих умов кредитування.

Таким чином, вивчення теоретичних підходів до обґрунтування фінансової грамотності та кредитної поведінки дозволило сформулювати наступні висновки.

1. Узагальнюю теоретичні підходи до поняття фінансової грамотності, слід зазначити, що цей термін трактується як знання людини у різних сферах, пов'язаних з управлінням власними фінансами, з метою залучення доходів, накопичення заощаджень та ефективного їх використання. До правил фінансової грамотності належать: обґрунтоване інвестування, розумне користування кредитами, планування, створення та зберігання заощаджень, помірковане споживання, збільшення та диверсифікація доходів. Одним із чинників, який впливає на рівень фінансової грамотності, є вік особи.

2. Під терміном кредитна поведінка слід розуміти рішення та дії людини, спрямовані на отримання кредитних послуг та користування ними, а також повернення кредитів. Основними елементами кредитної поведінки є: історія платежів, використання кредиту, тривалість кредитної історії, частота відкриття нових кредитів та види кредитів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

2.1. Оцінка рівня фінансової грамотності молодого населення України

У постійному потоці інформації, яку необхідно сприймати людям для вирішення різних питань, фінансова інформація посідає одну із важливих сфер. Фінансова освіченість є необхідною громадянам, адже така компетенція дозволяє управляти особистими фінансами, формуючи основу для стабільності та розвитку.

Для розробки заходів з підвищення фінансової грамотності доцільно спочатку оцінити рівень фінансової грамотності населення, акцентуючи увагу на молоді, адже саме в такому віці формується ставлення до особистих фінансів та зароджуються основи управління ними.

Дослідження результатів оцінки фінансової грамотності здійснювалися у працях різних вчених. Так, вивченню ролі освітніх закладів у формуванні фінансової грамотності вивчали М. Геєнко, Л. Рибіна та Т. Гузенко, які підкреслюють, що ефективність передачі знань від викладачів до слухачів можна досягти шляхом постійного навчання з фінансової грамотності, а також за умови обміну досвідом із зарубіжними партнерами [15].

Формування шляхів підвищення фінансової грамотності молоді вивчали М. Данилюк М. Дмитришин та М. Безділь, які наголошували, що серед таких шляхи ключову роль відіграють освітні заходи та тренінги, онлайн-курси; волонтерські проекти, навчальні відео в соціальних мережах тощо. Автори слушно зауважили, що «фінансова грамотність дозволяє підвищити фінансову стійкість молоді та запобігає проявам негативних фінансових наслідків» [16].

Фінансовий світогляд, як первинне поняття фінансової грамотності розглядали В. Федосов, Б. Стеценко, підкреслюючи, що фінансова освіта визначає

фінансовий світогляд та повинна мати місце в усіх ланках освітньої системи. Вчені зауважують, що рівень охоплення шкіл фінансовою грамотністю не є достатнім, а якість викладання – низькою [17, с. 80].

Для оцінки рівня фінансової грамотності населення у світовій практиці використовуються певні показники. Одним із таких показників є індекс фінансової грамотності (далі – ІФГ) Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), який обчислюється за результатами дослідження агентства США з міжнародного розвитку (англ. United States Agency for International Development, далі – USAID). Останнє дослідження USAID було проведено у серпні 2021 року, яке дозволило виявити та проаналізувати чинники, що найбільше сприяли зміні рівня показника фінансової грамотності населення України. Для обчислення ІФГ беруться до уваги: 5 запитань щодо ставлення, 7 – щодо знань у цій сфері та 9 – щодо поведінки. Максимальне значення індексу – 21 бал [18].

Результати дослідження, проведеного у 2021 році, дозволяють порівняти показники ІФГ України з аналогічними показниками інших країн (рис. 2.1).

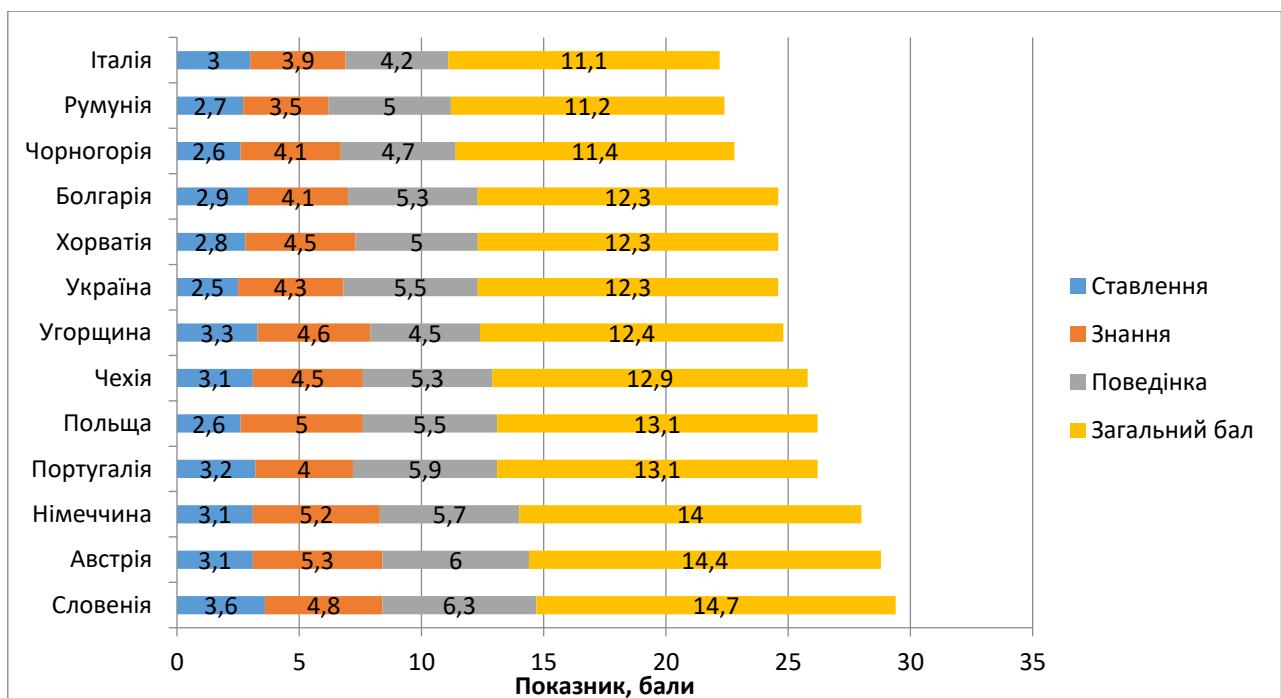

Рис. 2.1. ІФГ України та інших європейських країн у 2021 році*

*Складено автором на підставі [18].

Як видно з рисунку, ІФГ України у 2021 році порівняно з іншими європейськими країнами знаходиться на середньому рівні між найменшим показником (Італія – 11,1) та найвищим (Словенія – 14,7). Слід зазначити, що ІФГ України у 2021 році зріс порівняно з рівнем 2018 року на 6% (з 11,6 до 12,3 бали) [19], однак отриманий показник становить лише 58% від максимального – 21 бал.

Варто також розглянути загальний рівень фінансової грамотності в різних країнах, дослідження якого здійснювала у 2023 році Організація економічного розвитку та співробітництва (далі – ОЕСР).

У фінансовій грамотності людей можуть існувати значні відмінності за індивідуальними характеристиками, такими як вік, стать, рівень освіти, статус робочої сили та дохід (рис. 2.2).

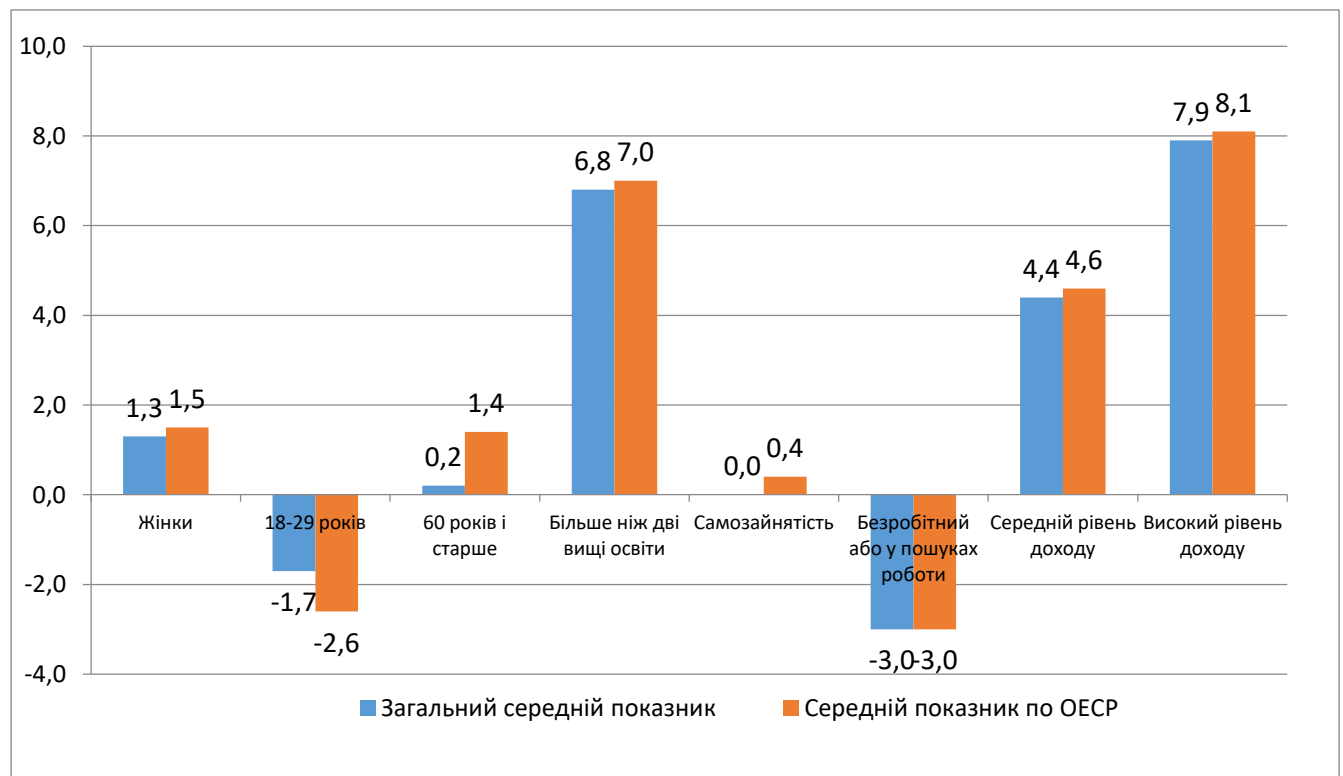

Рис. 2.2. Відмінності в рівнях фінансової грамотності, пов'язані з віком, статтю, рівнем освіти, статусом робочої сили та доходом у 2023 році*

*Складено автором на підставі [20].

На рисунку показано відмінності в рівнях фінансової грамотності, що пов'язані з віком, статтю, рівнем освіти, статусом робочої сили та доходом, враховуючи всі ці індивідуальні характеристики одночасно.

В середньому по країнах ОЕСР рівень фінансової грамотності нижчий серед дорослих віком 18–29 років порівняно з дорослими віком 30–59 років. Однак у деяких країнах Латинської Америки, таких як Бразилія, Панама та Парагвай, рівень фінансової грамотності молодих людей дещо вищий, ніж у дорослих. Показники фінансових знань молодих людей у Фінляндії, Люксембурзі та Швеції щонайменше на 10 пунктів нижчі, ніж показники людей середнього віку [20].

Загальний ІФГ України залежить від багатьох факторів, які впливають на його рівень, наприклад, вік, регіон проживання особи, освіта та інші. Найбільшу різницю цей показник демонструє за віком особи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка ІФГ в Україні за віком населення у 2018–2021 роках

Вікова категорія, років	2018	2021	Зміна, % (+/-)
18–24	10,7	11,4	+7
25–34	12,1	12,7	+5
35–44	11,9	12,6	+6
45–59	11,9	12,5	+5
60 та більше	11,2	11,6	+4

*Складено автором на підставі [18].

Як свідчать дані таблиці, найнижче значення ІФГ протягом 2018–2021 років зафіксоване в осіб, що підпадають під вікову категорію 18–24 роки. Не зважаючи на те, що зростання рівня показника у цій віковій категорії було найбільшим – 7%, існує необхідність підвищення фінансової грамотності молоді.

У вересні 2023 року було Національним банком України (далі – НБУ) спільно з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (далі – ЮНІСЕФ) було проведено опитування «Фінансова грамотність», метою якого стало отримання інформації про рівень обізнаності молоді у фінансовій сфері. В опитування прийняли участь близько 4356 респондентів, з яких 84% припадало на людей віком 15–34 років. Оцінка рівня обізнаності у фінансових питаннях молоді за п'ятибальною шкалою показала, що 43% опитуваних відповіли, що оцінюють свій рівень на 3 бали, 27% – на 4 бали, 15% – на 2 бали та лише 8% – на 5 балів. Середня оцінка зазначеного показника становила 3,12 балів [21].

В ході опитування досліджувалося ставлення 3830 молодих людей щодо того хто саме має навчити їх фінансовій грамотності. Результати виявилися наступними (рис. 2.2).

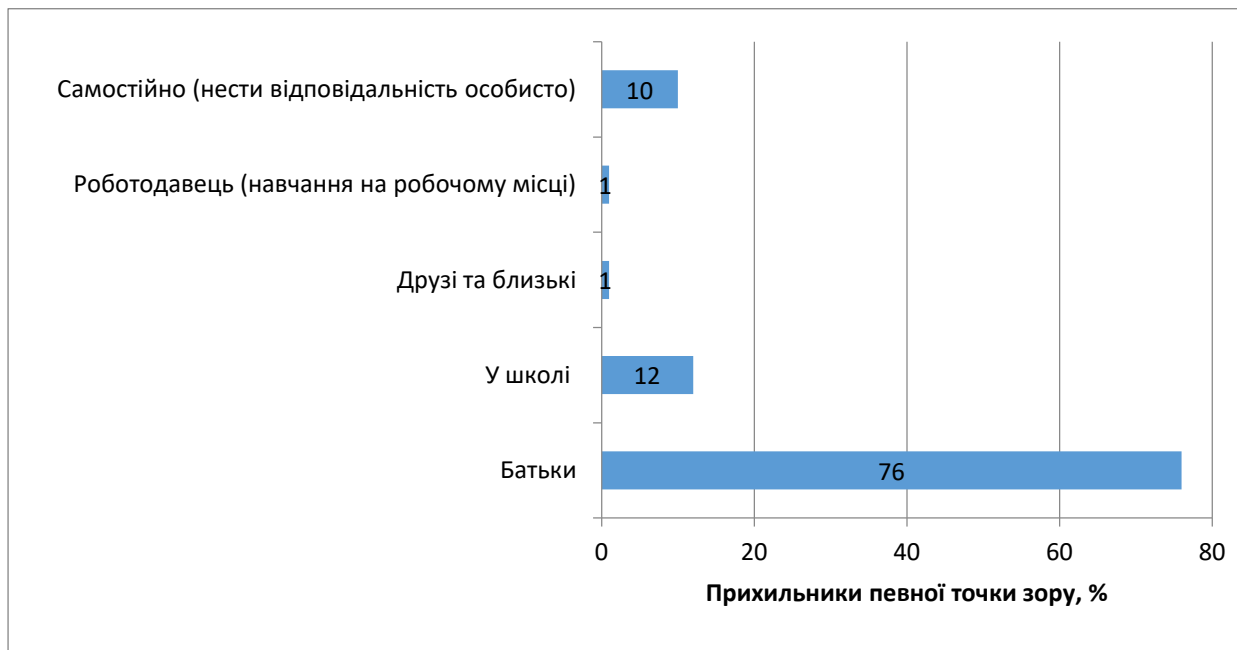

Рис. 2.2. Відповідь молоді на питання «Хто має навчити фінансовій грамотності?» *

*Джерело: складено автором на підставі [21].

Тож більшість 76% респондентів вважає, що фінансовій грамотності мають навчити батьки. Однак слід зазначити, що у більшості сучасних сімей питання щодо фінансів майже не обговорюють.

Крім цього респондентам в ході опитування ставилося питання щодо обрання тем фінансової грамотності, які найбільше цікавлять, у відповідь на що 80% відповіли, що такими питаннями є планування витрат, заощадження та інвестиції [21]. Це свідчить про необхідність підвищення рівня фінансових знань серед молодого населення.

З метою визначення ставлення до джерел, з яких цікаво отримувати інформацію, то більшість респондентів відповіли, що таку інформацію із спеціального додатку (26%) та соціальних мереж, зокрема, Telegram-каналів (31%) та Instagram (14%) [21].

Отже, необхідно посилювати заходи щодо підвищення фінансової грамотності серед молоді. При цьому найбільш ефективними джерелами інформації з фінансової грамотності можуть стати: спеціальні додатки або канали соціальних мереж. Крім цього, важливим кроком у напрямку підвищення фінансової грамотності молоді має стати впровадження шкільного предмету з основ ринкової економіки й підприємництва, що дозволить ознайомитися учням з особливостями планування і використання фінансових ресурсів.

2.2. Показники кредитної поведінки населення у період воєнного часу

Кредитна поведінка населення безумовно залежить від рівня фінансової грамотності особи, а також від стану фінансово-економічного стану в країні. Для того щоб зрозуміти кредитну поведінку населення в період воєнного стану варто дослідити: обсяги кредитів, отриманих фізичними особами, стан їх погашення та

інші показники, що характеризують ставлення до оформлення кредитів та їх використання.

Питання щодо використання банківських кредитів населенням, показники та структуру кредитної поведінки домогосподарств України досліджувала Т. Кизима, яка на підставі проведеного аналізу прогнозувала активізацію кредитної поведінки населення [13, с. 14].

Особливості кредитної поведінки населення в період воєнного стану досліджувала О. Казьмірова, яка виокремила серед таких особливостей наступні: спрямованість на тимчасове запозичення зовнішніх коштів для задоволення особистих потреб; 2) ризиковість для надавачів кредитних послуг та позичальників; 3) залежність від фінансової стабільності та інші [22, с. 11].

Вивчаючи регіональні особливості фінансової поведінки населення в період дії воєнного стану, І. Сторонянська та Л. Беновська підкреслюють, що об'єктивними чинниками падіння попиту на споживчі кредити стали: зниження платоспроможності населення, переоцінка цінностей в умовах війни, зміна пріоритетів витрачання коштів тощо [23, с. 81].

Кредитну поведінку населення доцільно розглядати через показники обсягів використання кредитів, стану погашення та види кредитних послуг, яким надається перевага найбільше.

Обсяги кредитування останнім часом зростають. Так, за 2024 рік порівняно з попереднім роком чистий кредитний портфель населення збільшився на 62 млрд грн. (або на 39%) [24]. Зростання відбулося переважно за рахунок збільшення споживчого кредитування та іпотечного, яке приваблює пільговими умовами. Фінансові установи намагаються залучати клієнтів: кешбеками, тривалістю пільгових періодів та іншими умовами.

Кредитна поведінка населення в більшості залежить від його реальних доходів. Протягом 2023–2024 років спостерігається стабільне зростання доходів домогосподарств, однак стрімкі темпи інфляції сповільнюють доходи в реальному

вимірі. Водночас зростає зайнятість населення, однак спостерігається зменшення спроможності бізнесу підвищувати заробітну плату [25]. Зазначені фактори підтримують споживчі настрої населення, але зростати вони не продовжують (рис. 2.3).

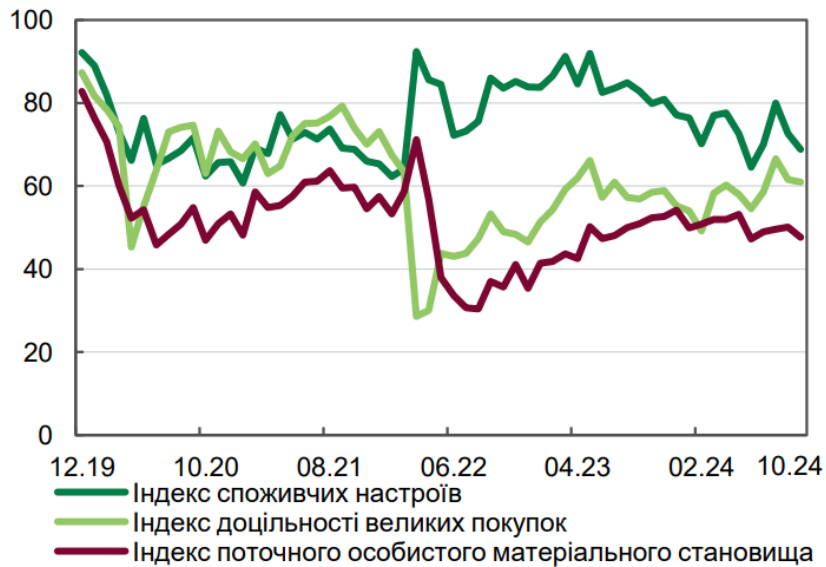

Рис. 2.3. Споживчі настрої населення, виражені у пунктах*

*Складено автором на підставі [25].

З рисунку видно, що зазначені індекси після зростання у 2023 році підтримують рівень, але за роз'ясненням НБУ, якщо значення індексу споживчих настроїв не перевищує 100, то це означає, що в переважанні у суспільстві негативних настроїв [25].

Одним із показників, що характеризують кредитну поведінку, є рівень погашення кредитів, який залежить як від можливостей позичальників, так і від рівня фінансової дисципліни. У 2024 році частка прострочених менш ніж на 90 днів кредитів знизилася та складала менше 5%, що становило менше рівня ніж до повномасштабного вторгнення [25].

Якість кредитного портфелю фізичних осіб можна проаналізувати за рівнем частки непрацюючих кредитів (табл. 2.2).

Динаміка частки непрацюючих кредитів фізичних осіб (включно із фізичними особами-підприємцями) протягом 2023–2024 років*

Дата	Обсяг портфелю кредитів, млрд грн	Обсяг непрацюючих кредитів, млрд грн	Питома вага непрацюючих кредитів в портфелі
на 01.01.2024	240,8	56,6	23,5%
на 01.01.2025	295,5	45,8	15,5%
Динаміка, млн. грн	54,7	-10,9	-
Динаміка, %	22,7%	-19,2%	-8,03 відсоткових пунктів (далі – в.п.)

*Складено автором на підставі [26].

За даними НБУ протягом 2024 року частка непрацюючих кредитів фізичних осіб в кредитному портфелі порівняно з 2023 роком зменшилась на 8,03 в.п., а порівняно з довоєнним періодом – на 1,37 в.п. [26]. Такі показники свідчать про покращення кредитної поведінки населення щодо погашення своїх зобов'язань.

Аналіз динаміки кредитного портфелю фізичних осіб за цільовим призначенням кредитів можна здійснити на підставі наступних даних (табл. 2.3). Дані таблиці свідчать про збільшення на 1,27 в.п. попиту населення на кредити для придбання, будівництва та реконструкції з нерухомості. Це пов'язано ймовірно із руйнуванням та знищенням житла під час бойових дій, що призводить зростання попиту саме на цей вид кредитів.

Порівняно з довоєнним періодом поведінка населення стосовно накопичення автокредитів змінилася на негативну, що призвело до зменшення цього виду кредитів в кредитному кошику споживачів на 2,78 в.п. Споживчі кредити у 2024 році порівняно з 2023 роком зменшилися 1,45 в.п., що підтверджує

рівень доходів населення на задовільному рівні, який дозволяє забезпечити споживчі потреби [26].

Таблиця 2.3

Динаміка структури кредитного портфелю фізичних осіб у 2021–2024 роках*
(%)

Звітна дата	Придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	Купівля автомобіля	Інші споживчі кредити	Кредити фізичних осіб підприємців
01.01.2022	11,23	7,57	76,6	4,6
01.01.2023	9,65	5,90	79,42	5,03
01.01.2024	11,22	4,95	77,97	5,86
01.01.2025	12,70	4,79	76,52	5,98

*Складено автором на підставі [26].

Аналогічний аналіз кредитної поведінки за віковими категоріями, який би дозволив дослідити кредитну поведінку молоді, відсутній у звітах НБУ, проте слід зазначити, що наразі серед молодого населення набирають попити кредитні продукти, які пропонують розтермінування платежу на велику кількість частин.

Одним із таких продуктів є BNPL (англ. buy now, pay later – «купуй зараз, а плати пізніше»). Такий спосіб оплати передбачає розподілення вартості покупки на рівні частини з можливістю оплати за них протягом певного періоду, який може складати від декількох тижнів до декількох місяців. Останнім часом подібні продукти запропонували: RozetkaPay, який запустив власний продукт оплати частинами; маркетплейс KASTA (розтермінування покупки на 4 платежі, які здійснюються кожні 2 тижні); мережа магазинів «Сільпо» на покупки продуктів. У більшості випадків BNPL використовуються для недорогих покупок вартістю

приблизно 500–3000 грн (переважно для придбання товарів для дому, одягу, краси і здоров'я, товарів для тварин).

Як показують дослідження, зазначена модель оплати швидко набирає популярності в європейських країнах, зокрема, серед споживачів молодшого віку [27] Варто зазначити, що використання BNPL може змінити кредитну поведінку споживачів та їхню схильність платити, адже цей продукт спонукає людей до споживчих кредитів. Для людей з низьким рівнем фінансової грамотності це може призвести погіршення поведінки щодо здійснення оплат та зростанню фінансової заборгованості.

Отже, кожна людина має власну кредитну поведінку, що формується на основі показників щодо обсягів кредитів, їх видів, стану погашення. Для молоді торгові мережі пропонують багато варіантів оплати за товари, що передбачають розтермінування на довготривалий період. Користування такими пропозиціями може призводити до накопичення фінансових боргів та зміні ставлення до обов'язковості оплат. Тому важливим є постійне підтримання фінансової грамотності населення, особливо молоді, що зменшуватиме ризики погіршення кредитної поведінки та фінансової стабільності.

2.3. Вплив цифровізації на формування кредитної поведінки молоді

Розвиток інформаційних технологій спостерігається останнім часом у всіх сферах життя. Люди із задоволенням користуються додатками, функції яких дозволяють виконати фінансові операції, покупки, отримати консультації і при цьому значно зекономити час без витрачання його на черги, довготривалі очікування відповідей від спеціалістів тощо.

Банківські та небанківські установи, торговельні мережі успішно продовжують впроваджувати цифрові методи надання кредитних послуг. Проте

така тенденція у сфері кредитування неоднозначно впливає на поведінку споживачів, особливо молодшого віку, адже не зважаючи на розширення можливостей швидкого доступу споживачів до послуг, ймовірними є необачливі дії осіб з низьким рівнем фінансової грамотності. Тому в умовах стрімкого розвитку цифровізації необхідним також є підвищення рівня знань щодо раціонального користування кредитними продуктами.

Питання щодо необхідності покращення рівня фінансової грамотності домогосподарств в умовах диджиталізації ринку фінансових послуг досліджували М. Дубина, А. Тарасенко, О. Тарасенко [28], які виокремили основні проблеми підвищення фінансової грамотності в Україні в умовах постійного розвитку цифрових технологій.

Дослідженням поведінки споживачів в умовах цифровізації економіки України присвятили свою працю Н. Проскурніна, С. Бестужева, В. Козуб, які підкреслили основні зміни у цифровій поведінці споживачів в Україні, а саме наголосили, що спостерігається збільшення часу на прийняття споживачем рішення про покупку та підвищується обдуманість дій [29].

Зарубіжний досвід впровадження цифрових проектів фінансової грамотності у Польщі, США, Франції, Австралії та інших країнах світу аналізував Н. Жовнір та наголошував, що позитивний досвід варто використовувати в Україні, зокрема, в частині упровадження проектів, спрямованих на покращення фінансової освіти [30, с. 369].

Пандемія коронавірусу, а потім введення воєнного стану поступово спричинили зростання частоти покупок on line та загалом користування on line сервісами. Це пришвидшує розвиток інформатизації та ставить перед бізнесом виклики інтегрувати цифрові рішення у свої стратегії розвитку.

Результати дослідження «Чемпіони диджиталізації 2024», проведеного аудиторською компанією KPMG та виданням Forbes Ukraine, свідчать, що середній індекс цифровізації українських компаній становить 56 зі 100 можливих

балів [31]. Серед банківських установ найбільші інвестиції у впровадження цифрових рішень у 2024 році здійснили: Sense Bank (1,5 млрд грн), Міжнародна компанія у сфері харчових та агротехнологій та Перший Український Міжнародний Банк (далі – ПУМБ) (понад 900 млн грн) кожний. Група банків, до яких входять АТ КБ «ПриватБанк», Sense Bank, Metro Україна реалізували міграцію даних у хмарні сховища [31].

Більшість компаній (99%), які включили цифрову трансформацію до своїх довгострокових стратегій, значно зменшили свої операційні витрати. До позитивних результатів цифровізації слід віднести: покращення ефективності операційної діяльності (74%) та збільшення продажів із розширенням клієнтської бази (63%). Майбутніми впровадженнями компанії вважають розвиток застосування штучного інтелекту (94%) та хмарних сервісів (71%) [31].

Технологічні рішення мають успіх також у впровадженні проєктів щодо фінансової грамотності. Так, у 2023 році НБУ презентував онлайн-платформу з фінансової грамотності «Гаразд», яка є безкоштовною та складається з шести розділів: «Гроші», «Фінансове планування», «Депозити», «Кредити», «Шахрайство» та «Страхування» [32]. Зазначена платформа дозволяє визначити рівень знань за допомогою тестування. Протягом 2024 року відвідали платформу більше 52 тис користувачів, а наприкінці 2024 року свої знання з фінансової грамотності перевірили 23 тис осіб, з яких більше 3 тис користувачів, що складає 13% від загальної кількості, відповіли на усі питання правильно [33].

Іншим проєктом НБУ у сфері фінансової грамотності є Центр фінансових знань «Талан», мета якого полягає у підвищенні кваліфікації педагогів, а також залучення педагогів, дітей та молоді до заходів НБУ з фінансової грамотності [34].

Отже, під час діджиталізації можна стверджувати, фінансова грамотність тісно має бути пов'язана із цифровою грамотністю, тобто вміннями користування фінансовими послугами за допомогою цифрових технологій. Поєднуючи ці два

поняття можна представити основні компоненти, які характеризують загальну категорію «цифрова фінансова грамотність» (рис. 2.4).

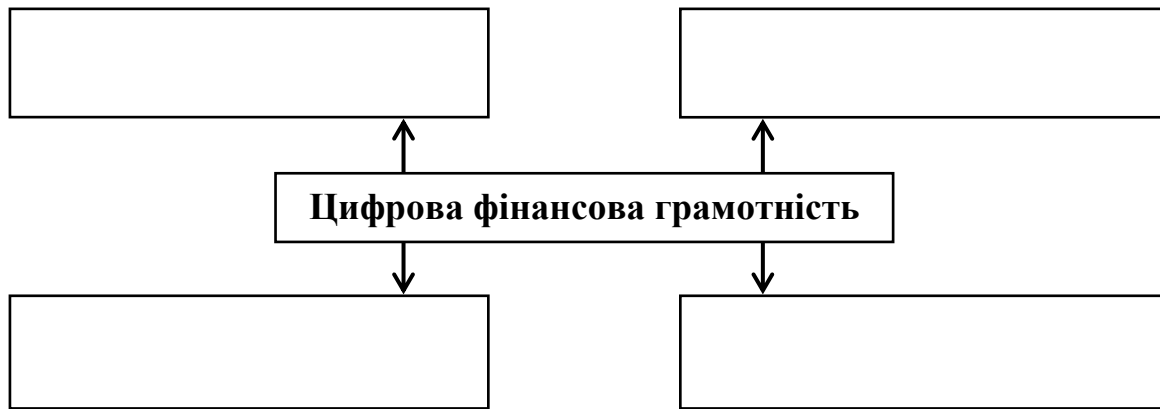

Рис. 2.4. Компоненти цифрової фінансової грамотності*

*Складено автором.

Кожен компонент, наведений на рисунку, є необхідним для підвищення фінансової грамотності за допомогою знань у сфері інформатизації.

Цифровізація кредитних послуг безумовно впливає на кредитну поведінку населення, особливо молоді, адже саме люди віку переважно є користувачами цифрових фінансових продуктів.

ОЕСР здійснює періодично збір даних про фінансову грамотність. Посилення цифровізації призвело до появи нових фінансових продуктів та послуг. Пандемія COVID-19 значно прискорила темпи цифровізації, а карантинні обмеження призвели до більшої залежності від цифрових платежів [20].

Загальна цифрова фінансова грамотність базується на трьох компонентах: знаннях, поведінці та ставлення. Компонент знань показника цифрової фінансової грамотності обчислюється як кількість правильних відповідей на три запитання, які вимірюють розуміння: цифрових контрактів; використання персональних даних; криптоактивів. Поведінковий компонент оцінки цифрової фінансової

грамотності обчислюється як кількість «просунутих» форм поведінки. Компонент ставлення розраховується як кількість «просунутих».

У середньому в країнах-учасницях і економіках показник цифрової фінансової грамотності всього дорослого населення становить 53 бали зі 100 (55 зі 100 у країнах-учасницях ОЕСР).

Оцінка рівня цифрової фінансової грамотності населення України здійснювалася у 2023 році з ініціативи Міністерства цифрової трансформації України [35]. Станом на 2023 рік цифрові навички має 93% дорослого населення України 18–70 років, що на 8% більше порівняно з показником 2019 року. Динаміку цифрових навичок можна проаналізувати за рівнями у чотирьох сферах (інформаційні, комунікаційні, розв’язання життєвих проблем, створення цифрового контенту): No skills (відсутні цифрові навички у всіх чотирьох сферах та/або не користувалися інтернет-послугами за останні 3 місяці); Low skills (відсутні цифрові навички в одній із чотирьох сфер компетенцій); Basic skills (рівень володіння цифровими навичками в усіх чотирьох сферах на рівні не нижче «середнього»); Above basic skills (рівень володіння цифровими навичками в усіх чотирьох сферах на рівні не нижче «Вище середнього») (рис. 2.5).

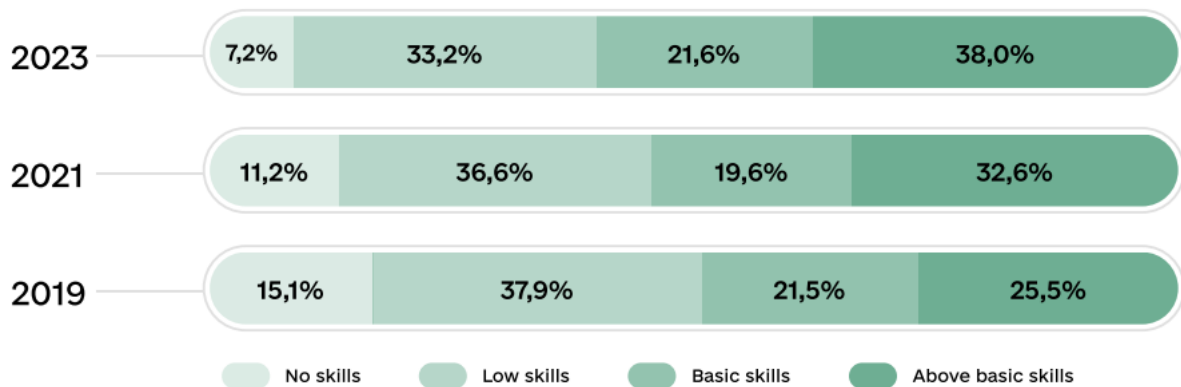

Рис. 2.5. Динаміка загального рівня цифрових навичок дорослого населення за 2019–2023 роки*

*Складено автором на підставі даних [35].

Наведені на рисунку видно, що частка людей без навичок користування цифровими технологіями 2019–2023 роки скоротилася на 8% (з 15,1% до 7,2%).

Серед молоді зростає інтерес до споживчого кредитування. За даними опитування, проведеного Deloitte Ukraine, молодь віком 18-27 років рідше обмежує себе у витратах на їжу, косметику, одяг та дозвілля та порівняно з 2023 роком на 38% почали частіше купувати одяг та взуття онлайн [36].

У випадку нестачі необхідних коштів українці досить часто використовують кредитні банківські картки або розтермінування платежу. Більшість кредитних послуг наразі надається із застосуванням електронних сервісів. Так, представники ПУМБ зазначають, що 30% кредитів станом наразі обслуговується за допомогою цифрових технологій, Sense Bank працює у напрямку розвитку BNPL, значна частина іпотечних кредитів (98%) видано через eОселя [37].

Отже, цифровізація спричиняє значний вплив на кредитну поведінку молоді, пропонуючи зручні, доступні сервіси, розроблені за допомогою цифрових технологій, дозволяють швидко отримати кошти в кредит або товари з розтермінуванням платежів. Однак легкодоступні кредитні продукти та послуги можуть спонукати молодь до надмірного користування ними. Тож за таких умов важливим є обачлива поведінка щодо користування кредитними послугами, а також підвищення фінансової грамотності в частині раціональності та доцільності їх використання.

За результатами аналізу рівня фінансової грамотності та кредитної поведінки молоді зроблено наступні висновки.

1. Рівень показника ІФГ України, дослідження щодо визначення якого було проведено у 2021 році, має середнє значення (12,3) порівняно з іншими європейськими країнами. Доведено, що люди віком 25-44 років мають найвищий рівень показника ІФГ. Середній рівень фінансової грамотності молоді складає 3,12 із 5. Підкреслено необхідно посилювати заходи щодо підвищення фінансової

грамотності серед молоді, зокрема за допомогою таких джерел: спеціальні додатки або канали соціальних мереж, а також впровадження шкільного предмету з основ ринкової економіки й підприємництва, що дозволить ознайомитися учням з особливостями планування і використання фінансових ресурсів.

2. Дослідження індексу споживчих настроїв засвідчило про їх зростання з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, однак спостерігається переважання у суспільстві негативних настроїв. Аналіз якості кредитного портфелю засвідчив, що питома вага непрацюючих кредитів у загальному їх обсязі станом на 01.01.2025 зменшилася на 8,03 в.п. порівняно з показником на 01.01.2024. Протягом 2021–2024 років збільшилися кредити населення на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, що ймовірно пов'язано із втратою або руйнуванням житла у зв'язку з воєнними діями. Кредитна поведінка молоді характеризується зацікавленням у послугах розтермінування платежів.

3. Стрімкий розвиток технологій дозволив українським компаніям зменшити операційні витрати, збільшити продажі і розширити клієнтську базу. Застосування технологічних рішень НБУ проявилось у створенні онлайн-платформи з фінансової грамотності «Гаразд», яка дозволяє тестувати та покращувати свої знання з фінансової грамотності. Обґрунтовано наявність взаємозв'язки фінансової грамотності із цифровою грамотністю. Виявлено, що цифровізація суттєво впливає на кредитну поведінку молоді, пробуджуючи інтерес до кредитних послуг. Тому необхідним є підвищення фінансової грамотності для забезпечення раціонального користування кредитами.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

Молодь є окремою демографічною групою, поведінка якої, з одного боку, характеризується підвищеним оптимізмом, швидким реагуванням на будь-які зміни та впровадження, а з іншого – більшою вразливістю до зовнішніх впливів, ніж у дорослих. Водночас молодь є ключовим джерелом для відбудови України після завершення воєнних дій. Рівень фінансової грамотності молоді має вагомое значення для формування майбутнього країни.

За рекомендацією ОЕСР уряди країн повинні створювати та впроваджувати відповідні національні стратегії, в яких визначено заходи, що мають застосовуватися на постійній основі, та скоординований підхід до фінансової грамотності [38]. Тож міжнародний досвід показує, що країни ОЕСР затверджують національні стратегіє, переважно на 5 років, які означають можливість зробити новий крок до вищого рівня довгострокової фінансової стійкості та благополуччя населення країни. Це може бути досягнуто шляхом співпраці з усіма, хто бере участь в екосистемі фінансової грамотності.

Розглядаючи конкретний приклад, варто звернути увагу на Національну стратегію фінансової грамотності Ірландії, затверджену на період 2025-2029 роки. Слід зазначити, що відповідно до оцінки показників фінансової грамотності 40 країн-учасниць ОЕСР Ірландія має 70 балів із 100. Цей показник на 7 балів вище за середній (63 бали) і вважається досить високим.

Зміст Стратегії фінансової грамотності Ірландії з рекомендаціями та висновками, опубліковано у Звіті про картографування у квітні 2024 року [38], в якому ключові рекомендації згруповано у п'яти областях:

1. Діяльність зацікавлених сторін:

1.1. Кожна зацікавлена сторона може зіграти свою роль у покращенні фінансової грамотності та добробуту ірландців. Національна стратегія фінансової грамотності має створити основу для залучення зацікавлених сторін.

2. Цільові групи та теми освіти дорослих:

2.1. Програми фінансової освіти орієнтовані на все населення. Однак необхідно розробити та запровадити програму фінансової освіти для населення із особливими освітніми потребами та людей, що опинилися в особливих складних життєвих обставинах.

2.2. Необхідність звернення більшої уваги навчанню незалежних інвесторів.

2.3. Слід підвищити якість програм з фінансової освіти щодо управління зобов'язаннями з метою допомоги особам, що мають великі боргові зобов'язання.

2.4. Фінансову грамотність для підприємців слід розглядати комплексно слід розглядати комплексно.

3. Цифрова фінансова грамотність є важливою, щоб допомогти споживачам орієнтуватися у своїх фінансах.

4. Діти та молодь:

4.1. Слід підвищувати фінансову грамотність в рамках навчальної програми освітніх закладів. Математика є основним предметом для закладення основ фінансової грамотності для молодших дітей та до 6 років. Це має включати підтримку та навчання вчителів.

4.2. Початок фінансової освіти має бути якомога раніше в житті. Слід розвивати дошкільну та початкову освіту фінансової грамотності.

4.3. Молодь після отримання середньої освіти потребує підтримки кваліфікованих осіб у прийнятті фінансових рішень.

4.4. Необхідними є додаткові дані щодо фінансової грамотності дітей і молоді, які можна порівняти з аналогічними даними інших країн, наприклад дані ОЕСР щодо фінансової грамотності дорослих.

5. Моніторинг і докази

5.1. Моніторинг та оцінка програм має підтримуватися напрямками, визначеними в національній стратегії.

5.2. Покращення координації досліджень і збору даних щодо фінансової грамотності та добробуту населення в Ірландії.

Аналогічно міжнародній практиці та з метою підвищення фінансової грамотності населення України, а зокрема, молоді, у 2024 році було затверджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року (далі – Стратегія). Аналогічні Національні стратегії розвитку фінансової грамотності впроваджено вже у більше ніж 80 різних країнах світу, тож прийшов час впровадити її в Україна [39].

В рамках Стратегії визначено 5 стратегічних цілей:

- 1) якісна базова фінансова освіта;
- 2) відповідальне фінансове життя;
- 3) фінансово обізнані підприємці;
- 4) просунута цифрова фінансова грамотність;
- 5) сприятлива екосистема для розвитку фінансової грамотності [19].

Кожна із стратегічних цілей спрямована на підвищення фінансової грамотності різних груп населення (дітей, молоді, дорослих, підприємців та інших), а також містить перелік заходів, виконання яких спрямоване на реалізацію конкретної цілі. Для виконання заходів визначено відповідальних виконавців та терміни реалізації.

В кожній стратегічній цілі заходів можна виокремити заходи, які спрямовані саме на підвищення фінансової грамотності молоді (рис. 3.1). Реалізація наведених на рисунку заходів, що безпосередньо спрямовані на підвищення фінансової грамотності молоді, дозволить підвищити рівень фінансової грамотності населення у повсякденному житті. Слід зазначити, що Рамку фінансові компетентностей дітей та молоді України розроблено та оприлюднено у 2024 році на основі аналогічних компетентностей для дорослого населення [40].

Рис. 3.1. Виокремлення із Стратегії заходів для підвищення фінансової грамотності молоді*

*Складено автором на підставі [19].

Реалізація заходів Стратегії повинна відповідати потребам цільових груп, наприклад, молоді, а також вимогам сучасності, в якій все швидко змінюється. Оскільки проведені дослідження [36] про збільшення молодим населенням покупок on line та підвищення інтересу до кредитних послуг, зокрема розтермінування платежів, використання кредитних карток при розрахунках, то необхідно виховувати кредитку поведінку, яка допомагатиме підвищувати відповідальне споживання під час управління особистими фінансами.

Для ефективного управління кредитною поведінкою молоді доцільно розробляти власну стратегію її формування, яка передбачає дотримання певних правил та дій (рис. 3.2).

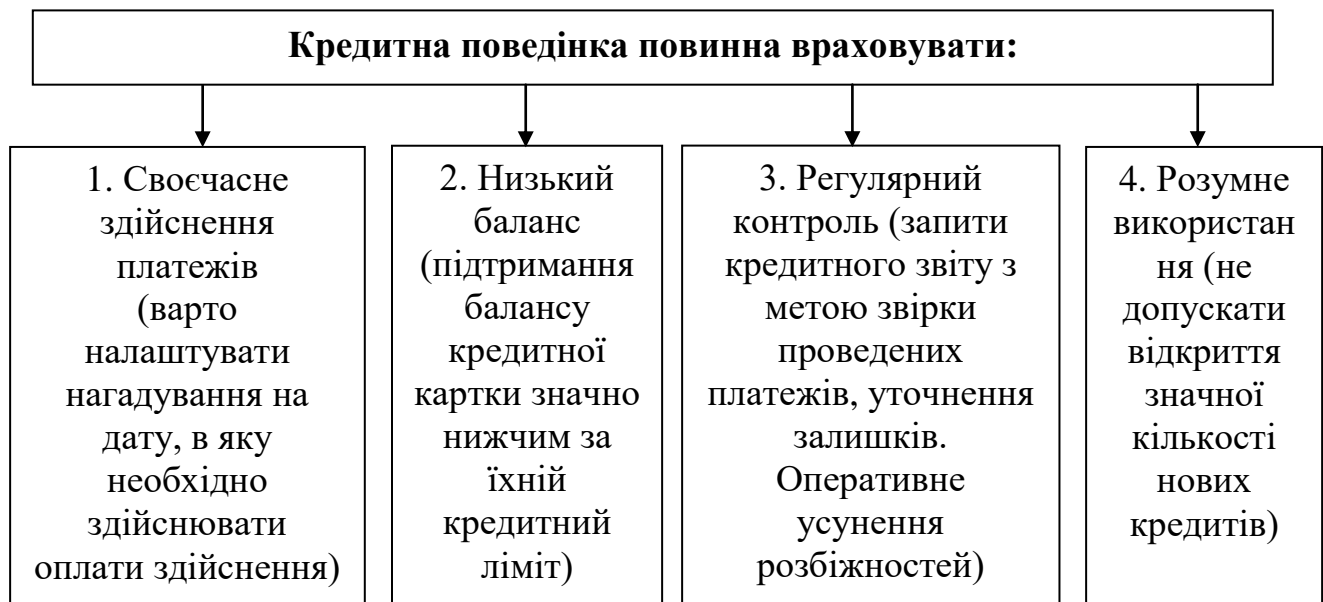

Рис. 3.2. Стратегія формування кредитної поведінки молоді*

* Розроблено автором.

Із наведених на рисунку правил, які важливі для формування ефективної кредитної поведінки, одним із основних пріоритетів є своєчасне погашення кредитних зобов'язань. Боржнику доцільно налаштувати автоматичне здійснення платежів з банківської картки або ж встановити нагадування з метою недопущення прострочення. Своєчасні платежі демонструють відповідальність боржника, що позитивно впливає на кредитну репутацію. Крім цього, підтримувати низький балансу кредитної картки, оскільки велика сума заборгованості відносно кредитних лімітів здатна негативно впливати на кредитний рейтинг.

Дослідження перспектив вдосконалення кредитної поведінки сучасної молоді у контексті реалізації національної стратегії фінансової грамотності дозволило сформулювати наступні висновки.

1. Проаналізовано структуру Стратегії та окремі напрямки реалізації її заходів, які стосуються саме підвищення фінансової молоді. Виокремлено напрямки стратегії формування ефективної кредитної поведінки молоді, серед

яких: своєчасне здійснення платежів; підтримання низького балансу кредитної картки; регулярний контроль за погашенням наявних кредитів; та ефективно використання кредитів. Прийняття до уваги та застосування цих напрямків дозволить молоді виробити ставлення до кредитних продуктів та послуг, при якому користування цими продуктами не спричинить погіршення фінансового стану особи.

ВИСНОВКИ

У роботі досліджено проблеми формування кредитної поведінки сучасної молоді та розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності управління такою поведінкою в контексті рівня фінансової грамотності.

1. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття фінансової грамотності та узагальнено характерні риси цього терміну, а саме: фінансова грамотність – це знання людини у різних сферах, пов'язаних з управлінням власними фінансами, з метою залучення доходів, накопичення заощаджень та ефективного їх використання. Окреслено загальні правила фінансово грамотної людини, до яких належать: обґрунтоване інвестування, розумне користування кредитами, планування, створення та зберігання заощаджень, помірковане споживання, збільшення та диверсифікація доходів. Наведено показники, за якими можна оцінити рівень фінансової грамотності, основним з яких є користування фінансовими продуктами і послугами. Наголошено, що на рівень фінансової грамотності можуть впливати вік, освіта, особистий дохід і регіон проживання. Виокремлено заходи щодо підвищення фінансової грамотності, зокрема, впровадження фінансових дисциплін у школах та розробка державних програм.

2. Досліджено сутність кредитної поведінки та запропоновано визначати цей термін як рішення та дії людини, спрямовані на отримання кредитних послуг та користування ними, а також повернення кредитів. Визначено основні елементи кредитної поведінки, до яких належать: історія платежів (своєчасність та повнота оплати), використання кредиту (кредитне навантаження), тривалість кредитної історії, частота звернень за новими кредитами, види використаних кредитів. Доведено, що кредитна поведінка є важливим інструментом для зміцнення фінансового здоров'я, а її раціональне проявлення сприяє довірі кредиторів, підвищує репутацію споживача кредитних послуг та полегшує доступ до фінансових продуктів.

3. Проаналізовано дослідження агентства США з міжнародного розвитку, проведене у 2021 році, щодо визначення показника ІФГ по різних країнам Європи та встановлено, що Україна має середнє значення (12,3) порівняно з іншими європейськими країнами. Дослідження ОЕСР за 2023 рік показало наявність відмінностей у середньому рівні фінансової грамотності залежно від віку, статі, рівня доходу, освіти, тощо. Доведено, що люди віком 25–44 років мають найвищий рівень показника ІФГ, а динаміка підвищення рівня цього показника у 2018–2021 роках спостерігається найбільша у людей віком 18–24 років. За результатами опитування «Фінансова грамотність», проведеного НБУ та ЮНІСЕФ середній рівень фінансової грамотності молоді складає 3,12 із 5. 76% опитуваних вважає, що основам фінансової грамотності мають навчити батьки. Крім цього, більшість молоді вважає, що фінансові знання цікаво отримувати із соціальних мереж та спеціальних додатків. Підкреслено необхідність впровадження шкільного предмету з основ ринкової економіки й підприємництва, що дозволить ознайомитися учням з особливостями планування і використання фінансів.

4. Підкреслено, що кредитна поведінка населення в деякій мірі залежить від реальних доходів домогосподарства. Зростання індексу споживчих настроїв є позитивним явищем в умовах воєнного часу, однак спостерігається переважання у суспільстві негативних настроїв. Аналіз якості кредитного портфелю показав, що питома вага непрацюючих кредитів у загальному їх обсязі станом на 01.01.2025 зменшилася на 8,03 в.п. порівняно з показником на 01.01.2024. Вивчення динаміки структури кредитного портфелю фізичних осіб у 2021–2024 роках дозволило зробити висновки про збільшення кредитів населення на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, що ймовірно пов'язано із втратою або руйнуванням житла у зв'язку з воєнними діями. Водночас відбулося зменшення обсягів кредитів на придбання автомобілів. Кредитна поведінка молоді характеризується зростанням зацікавленості у кредитних продуктах і послугах і послугах, які про розтермінування платежів.

5. Виявлено, що цифровізація діяльності українських компаній дозволила зменшити операційні витрати, збільшити продажі і розширити клієнтську базу. Дослідження впровадження онлайн проектів фінансової грамотності («Гаразд» та Центр фінансових знань «Талан») показало зацікавленість осіб, особливо молодого віку. Доведено взаємозв'язок фінансової грамотності з цифровою грамотністю та виокремлено елементи останньої: обізнаність про цифрові продукти та послуги; усвідомлення потенційних цифрових ризиків; контроль над цифровими фінансовими ризиками; знання прав споживачів фінансових послуг. Оцінка рівня цифрової грамотності населення свідчить, що 93% дорослого населення України 18–70 років. Порівняно з 2019 роком цей показник зріс на 8%, що є позитивною тенденцією для формування кредитної поведінки молоді. Водночас наголошено на необхідності є підвищення фінансової грамотності для забезпечення раціонального користування кредитами молоддю.

6. Проаналізовано стратегії фінансової грамотності, розроблені та затверджені в інших країнах світу, зокрема, в Ірландії, яка має достатньо високий показник фінансової грамотності (70 із 100 балів). Досліджено зміст Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року та виокремлено заходи, спрямовані саме на підвищення фінансової грамотності молоді, в основу яких покладено розробку освітніх програм та проведення освітніх заходів, виставок, екскурсій тощо, спрямованих на підвищення фінансової грамотності. Запропоновано основні правила для формування стратегії кредитної поведінки молоді: своєчасне здійснення платежів; підтримання низького балансу кредитної картки; регулярний контроль за погашенням наявних кредитів; та ефективно використання кредитів. Це дозволить виробити ставлення до кредитних продуктів та послуг, при якому користування цими ними не спричинить погіршення фінансового стану особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**REFERENCES**

1. Домбровська С. О. Сучасні методи формування фінансової грамотності населення України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 3 (19). С. 5–14.
2. Кізима Т. О., Шаманська О. С. Фінансова грамотність населення та фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу. *Світ фінансів*. 2014. № 1. С. 16–26.
3. Сидор І. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. № 4(81). С. 60–74.
4. Повод Т. Світовий досвід визначення детермінант фінансової грамотності. *Вісник ХНТУ*. 2021. № 4(79). С. 208–215.
5. Нікіфоров П.О., Марич М.Г. Поведінкові фінанси : навч. пос., вид. друге, доповн. і перероб.. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича. 2024. 181 с.
6. 8 правил фінансової грамотності. URL: <https://www.universalbank.com.ua/blog/8-pravil-finansovoyi-gramotnosti>
7. Фінансова грамотність: основи та правила поводження з грошима. URL: <https://ideabank.ua/uk/experts/finansova-hramotnist-osnovy-ta-pravy-la-povodzhennya-z-hroshyma>
8. USAID. Financial Literacy, Financial Inclusion and Financial Well-Being in Ukraine in 2021: Report on the Results of the Research. 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021_en.pdf.
9. Коваль О. П. Фінансова грамотність літніх людей. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-02/az_fingramotnist-litnikh_100225.pdf.
10. Лозиченко О. Економічна поведінка домогосподарств: сутність та особливості формування. *Сталий розвиток економіки*. 2023. №2(47). 132–136.

11. Качула С. В., Лисяк Л. В. Кредитна та депозитна поведінка домогосподарств в Україні як складова забезпечення їх фінансової стійкості. *Агросвіт*. 2023. № 16. С. 11–19.

12. Кривошеєва В. В. Сутність та складові кредитної поведінки фізичних осіб. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 4(1). С. 119–122.

13. Кізима Т. Кредитна поведінка домогосподарств: структурно-аналітичний аспект. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 1(58). С. 7–18.

14. What is Credit Behavior and How Important is it? URL: <https://www.receeve.com/insights/what-is-credit-behavior-and-how-important-is-it>

15. Геєнко М., Рибіна Л., Гузенко Т. Фінансова грамотність та професійний розвиток: ключові компоненти стратегії розвитку кадрового та інтелектуального потенціалу закладами вищої освіти. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-96>.

16. Данилюк М. Дмитришин М, Безділь М. Формування шляхів підвищення фінансової грамотності молоді. *Економіка та суспільство*. 2025 № 71. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5615/5552>

17. Федосов В. М., Стеценко Б. С. Роль освітніх факторів у формуванні фінансового світогляду в Україні. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3 (7). С. 69–84.

18. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021_en.pdf.

19. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBU_Strategy-Financial-Literacy.pdf?v=12.

20. OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-infe-2023-international-survey-of-adult-financial-literacy_56003a32-en.html

21. Опитування. Фінансова грамотність. URL: <https://ukraine.ureport.in/opinion/6575/>.

22. Казьмірова О. М. Соціологічні дослідження кредитної поведінки: проблеми та перспективи. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 2 (42). С. 18–21.

23. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Фінансова поведінка населення в умовах війни: регіональні особливості. *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 71–83.

24. Борги населення за кредитами зросли торік на 62 млрд грн. URL: <https://finclub.net/news/borhy-naselennia-za-kredytamy-zrosly-torik-na-62-mlrd-hrn.html>.

25. Звіт про фінансову стабільність, грудень 2024 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf.

26. Аналіз і перспективи ринку кредитування фізичних осіб. URL: https://finpuls.com/images/uploaded/sys_media_doc/doc_f801b3091c3bbe26c47ff627758d85cf.pdf

27. Коваль С.Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка: електронне фахове видання*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

28. Дубина М., Тарасенко А., Тарасенко О. Напрямки підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств в умовах диджиталізації сфери фінансових послуг. *Економіка та суспільство*. 2023 № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-17>.

29. Проскурніна Н., Бестужева С., Козуб В. Аналітичні аспекти дослідження поведінки споживачів в умовах цифровізації економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-40>.

30. Жовнір Н.М. Формування фінансової грамотності населення в умовах цифровізації. Матеріали 75-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, 02 трав.–25 трав. 2023 р.). Т. 1. С. 368–369.

31. Дослідження «Чемпіони диджиталізації 2024». KPMG в Україні та Forbes Ukraine. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2025/01/chempiony-didzhytalizatsiyi-2024.html>.

32. Нова онлайн-платформа з фінансової грамотності «Гаразд» від Національного банку України. URL: <https://mon.gov.ua/news/nova-onlayn-platforma-z-finansovoi-gramotnosti-garazd-vid-natsionalnogo-banku-ukraini>.

33. Новини АУБ. 23237 українців перевірили свої знання під час першого Всеукраїнського тесту з фінансової грамотності! URL: <https://aub.org.ua/104/novyny-aub/14854-23237-ukraintsiv-pereviryly-svoi-znannia-pid-chas-pershoho-vseukrainskoho-testuvannia-z-finansovoi-hramotnosti>.

34. Коваль С. Л., Мельничук Ю. Д. Фінансова грамотність домогосподарств України: сучасний стан та перспективи підвищення *Світ фінансів*. 2024. № 3. С. 40–52. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1717>

35. Дослідження цифрової грамотності в Україні. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/8800-ua_cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2023.pdf.

36. Споживацькі настрої українців у 2024 році. URL: <https://skilky-skilky.info/wp-content/uploads/2025/03/Spozhyvatski-nastroi-ukraintsiv-u-2024-rotsi.pdf>.

37. Цифрове кредитування в Україні: поточний стан справ та перспективи. URL: <https://fintechinsider.com.ua/czyfrove-kredytuvannya-v-ukrayini-potochnyj-stand-sprav-ta-perspektyvy/>.

38. National Financial Literacy Strategy 2025-2029 of Ireland. URL: <https://assets.gov.ie/static/documents/national-financial-literacy-strategy.pdf>.

39. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності в Україні: в НБУ окреслили перші результати і наступні кроки. URL: <https://nus.org.ua/2025/03/27/natsionalna-strategiya-rozvytku-finansovoyi-gramotnosti-v-ukrayini-v-nbu-okreslyly-pershi-rezultaty-i-nastupni-kroky/>.

40. Оприлюднено Рамку фінансових компетентностей дітей та молоді України. URL: <https://mon.gov.ua/news/oprilyudneno-ramku-finansovikh-kompetentnostey-ditey-ta-molodi-ukraini>.